

Niet meer zonder jou

Een pleidooi voor een kunstensector die ruimte maakt voor verschil

Özkan Gölpinar, publicist en lid van de Raad voor Cultuur, werd letterlijk en figuurlijk geraakt tijdens de voorstelling 'Niet meer zonder jou' van Nazmiye Oral. Hij werd per ongeluk getroffen door een steen die moeder Hava naar haar dochter Nazmiye gooit om de duivel uit te bannen. Daarnaast trof de voorstelling hem door de manier waarop Oral verschillen accepteert en respecteert. De stenen opdonder en de voorstelling hielpen hem om zijn gedachten te ordenen. Gedachten over hoe we kunnen omgaan met confronterende vraagstukken, zoals de pijnlijke discussie over culturele diversiteit. In dit essay pleit hij voor een kunstensector waarin ruimte is voor verschil. Waarin naast de culturele canon aandacht is voor nieuwe initiatieven en een andere insteek.

Ik ben opgegroeid in de zeventiger jaren in een achterstandswijk in Enschede, stad van de textielindustrie. Destijds waren we nog allemaal gelijk; we waren allemaal Tukkers, kinderen van textielarbeiders. Er was solidariteit tussen die kinderen, of ze nou Spaanse Tukkers, Italiaanse Tukkers, Marokkaanse Tukkers, Turkse Tukkers of autochtoon Nederlandse Tukkers waren. Toen de textielindustrie instortte, werden de onderlinge verschillen steeds meer benadrukt. We vergaten dat we samen waren opgegroeid, op dezelfde scholen hadden gezeten en dezelfde geschiedenisboeken hadden gelezen. Naarmate steeds meer mensen werkloos werden, brokkelde de solidariteit tussen de verschillende bevolkingsgroepen af. De wijk verloederde en niet veel later waren we geen Tukkers meer, maar Marokkanen, Turken, Surinamers en witte Nederlanders. Een wijk vol mensen die allemaal bang voor elkaar

waren. Die zich gaandeweg steeds meer opsloten in hun etnische en culturele bastions.

Turkse Tukkers: tweewerelden, één uniek wezen

Nazmiye Oral, opgegroeid in Hengelo, is net als ik opgegroeid als een Turkse Tukker. In haar stuk *Niet meer zonder jou* komen zo'n beetje alle dilemma's van onze gezamenlijke geschiedenis onversneden en zonder gêne aan bod. Van het opgroeien in meerdere culturen en sociale druk tot aan goddeloosheid, uithuwelijken en homoseksualiteit. Ze is een ervaringsdeskundige in het leven met verschillen. In haar voorstelling verbeeldt en benoemt Oral het universele verlangen om erkend te worden om wie wij zijn: unieke wezens. Wezens die op een existentiële manier met elkaar verbonden zijn. Oral kiest ervoor de verschillen te omarmen en tegelijkertijd haar eigen pad op te eisen:

'Ik draaide me om en zag mijn plek te midden van mijn gemeenschap, onbewoond door mij. Want anders. Dus onwaardig. Een plek om voorgoed te verlaten. [...] Maar het is mijn plek, mijn geboorterecht. Ik laat van mij geen vreemde maken. Ik zal niet doen wat je zegt. Ik zal mijn eigen pad volgen, en terwijl ik dat doe, kun je me niet verstoten want ik zál anders zijn, maar niet meer zonder jou.'

(Nazmiye Oral)

In dit essay betoog ik dat Oral met haar voorstelling over verschillen ons voorgaat op een nieuw pad. De context is misschien Turks, maar daarmee is het geen Turks stuk. Ik zou zeggen dat het een hedendaags stuk is over

universele verlangens, dromen en strijd. Ook herkenbaar voor de autochtone Nederlander die de verzuiling of ontkerkelijking heeft meegemaakt. De kunstensector heeft meer van dat soort stukken nodig. Stukken die ons een spiegel voorhouden en de vraag stellen: hoe komen we ondanks onze verschillen tot een hernieuwde gemeenschappelijkheid? Dat kan in mijn optiek met kunstenaars zoals Nazmiye Oral, die zowel het oude vertrouwde kennen, maar ook kunnen spelen met hun identiteit. Deze kunstenaars moeten we ruim baan geven om een nieuw en divers publiek aan te trekken en reuring teweeg te brengen.

Deze oproep om het vraagstuk van de culturele diversiteit anders te benaderen, moet dan ook niet gelezen worden als een klacht, pleidooi of een manifest. Het is ook geen moralistisch betoog richting de kunstensector. Het is een andere invalshoek. Deze invalshoek schets ik in dit essay met eerst een aantal ontwikkelingen in de samenleving die de noodzaak daartoe bevestigen. Vervolgens ga ik in op welk pad we met de kunstensector dan kunnen gaan. Tot slot benoem ik wie daarvoor al een weg aan het banen zijn.

Ontwikkelingen: geen zicht op vraag van het publiek van morgen

Door dalende bezoekersaantallen en teruglopende overheidsfinanciering liggen de gesubsidieerde culturele instellingen in Nederland in een kramp. Een kramp waarin wordt vastgehouden aan oude gewoontes en werkwijzen. Wat dat betreft verschilt de kunstensector niet veel van de rest van de maatschappij. Een maatschappij waarin we over elkaar heen buitelen over de vraag 'wie wij zijn' en 'waar we naartoe willen gaan'. Het ontbreekt aan initiatieven die aansluiten bij de huidige bevolkingssamenstelling. Bovendien lijken de instellingen geen weet te

hebben van de 'vraag' van het publiek van morgen. In het huidige culturele aanbod zie ik weinig ruimte voor herkenning door datzelfde publiek van morgen. Is dat omdat ze er niet zijn, of worden ze niet herkend als zodanig? Ik denk het laatste. Ze zijn er wel degelijk; de grootstedelijke jongeren die met gebrek aan middelen hun eigen keuzes maken. Maar ze zijn weinig zichtbaar in het gesubsidieerde circuit.

Simplistische integratiegedachte negeert de kracht van de samenleving

Het heeft weinig zin om lang stil te staan bij de vraag of de multiculturele samenleving nou gelukt of mislukt is. Als er iets is mislukt, dan is dat de gedachte dat met pappen en nathouden een ideale (maakbare) samenleving zou ontstaan. Wat we ook kunnen constateren, is dat de rigide, bekrompen burgers (of ze nou allochtoon of autochtoon zijn) niet accepteren dat de wereld voortdurend verandert. Als kunstensector moeten we de vraag over de toekomst van onze samenleving niet overlaten aan de populistische die nu het debat domineren. We moeten zoeken naar een eigen hedendaags vocabulaire. Deze zoektocht naar onze identiteit is niet nieuw, maar wel urgenter geworden, nu door de vluchtelingen crisis de diversiteit blijft toenemen. Een samenleving is dan ook nooit af. Steeds weer zullen nieuwe groepen mensen arriveren in Nederland en anderen zullen vertrekken. Daarom moeten we afstappen van de simplistische gedachte dat een samenleving 'gelukt' is, als de 'nieuwkomers' hun identiteit opgeven en zich volledig aanpassen aan hun omgeving.

Over het voetlicht: van consumentdenken naar netwerkdenken

Of zij nou een mono- of bi-culturele achtergrond hebben, steeds meer jongeren herkennen zich niet in de traditionele theatervormen. Ze beschouwen bestaande

voorzieningen zoals schouwburgen en concertzalen als gesloten. Terwijl de overheid die schouwburgen en concertzalen (mede) financiert om jongeren aan te trekken. Hierover adviseert de commissie-Ter Horst ook in het rapport *Over het voetlicht (2015)*. De commissie benoemt dat kunstinstellingen hun publiek minder moeten zien als consument die een avondje uitgaat. Het publiek is een 'burger binnen een specifiek maatschappelijk netwerk'. Subsiërende overheden hebben (mede) de verantwoordelijkheid om het publiek op die manier te benaderen. De commissie beveelt dan ook aan dat gemeenten minder geld investeren in stenen en meer in mensen.

De commissie refereert in haar rapport ook aan een onderzoeksrapport van SCP. In dat rapport staat dat 51 procent van de Nederlanders geïnteresseerd is in toneel, maar dat slechts 17 procent het theater ook daadwerkelijk bezoekt. De voornaamste redenen om thuis te blijven, aldus het rapport, zijn 'het veronderstelde risico iets te zien wat niet bij hen past, het gebrek aan herkenbare (cultureel diverse) verhalen en financiële redenen'.

Instellingen moeten dus meer gaan samenwerken om het juiste publiek bij de juiste voorstelling te vinden. Gaan aansluiten bij de belevingswereld van het publiek. Helaas heeft het merendeel van de instellingen geen mensen met een cultureel diverse achtergrond in dienst. Ook is er nauwelijks contact – of überhaupt affiniteit – met de nieuwe generaties en de afzonderlijke cultureel-diverse bevolkingsgroepen. Daar ligt dus nog een kans om een groter en diverser publiek te bereiken.

Meer of minder publiek?

De Raad voor Cultuur publiceerde in 2014 *De Cultuurverkenning*. De Raad beschrijft daarin een aantal trends, waarmee de cultuursector serieus rekening moet houden. De verkenning

richt zich overigens zowel op het gesubsidieerde als het niet-gesubsidieerde culturele landschap. Volgens de Raad zitten de 'Mainstream' of 'aanbodgerichte' culturele instellingen gevangen in de tijd en dreigen hun bestaansrecht te verliezen. Het voorheen zo gehoorzame publiek wil namelijk niet gedictieerd worden door de gesubsidieerde markt. De jongeren hebben meer affiniteit met multidisciplinaire, interactieve en beeldende kunstvormen die aansluiten bij hun geglobaliseerde beeldcultuur. Ze maken individuele keuzes op basis van nieuwe lokale en internationale netwerken. Bij gelijkblijvende omstandigheden zal de belangstelling voor de gecanoniseerde kunstvormen op termijn steeds verder afnemen, aldus de Raad.

Het Sociaal en Cultureel Plan Bureau spreekt in dit verband over 'cohortvervanging'. De bevindingen van de Raad worden onderbouwd door cijfers van zowel het SCP als het Centraal Bureau voor de statistiek CBS, (*Bron: SCP/CBS (VTO 2012-2014)*) Op dit moment trekt populaire kunst (film, cabaret, pop, musical, levenslied, jazz, urban, dance, wereldmuziek, volksdans, feest met livemuziek en feest met livetheater) bijna twee keer zoveel publiek als de 'gecanoniseerde' kunst (klassieke muziek, opera, toneel en klassieke dans). Dat verschil is nog groter bij hoe vaak mensen een voorstelling bezoeken. De frequentie ligt bij de populaire voorstellingen zo'n vijf maal hoger. Wat vaststaat is dat het oudere publiek met (vooral) voorkeur voor de klassieke kunsten gaandeweg wordt vervangen door een jongere generatie met een diverser smaakpalet. Met name bij traditionele kunstvormen, zoals de klassieke muziek, slaat de vergrijzing onverbiddeijk toe en blijven nieuwe bezoekers weg. Het publiek van de toekomst, de Facebookgeneratie maar ook de nieuwe Nederlanders hebben geen boodschap aan de

verouderde en verengde discussie over culturele diversiteit, omdat zij zich daar eenvoudigweg geen voorstelling van kunnen maken. Culturele diversiteit is voor hen een achterhaald begrip, omdat de stad waarin zij wonen in zijn geheel divers is. Globalisering is voor hen geen probleem, maar juist een kracht. Dat kan het ook worden voor de Nederlandse kunstensector in zijn volle breedte.

Technische mogelijkheden stimuleren interactieve communicatie en uitbreiding locaties

Tegelijkertijd jagen nieuwe technologieën de veranderingen aan en zorgen voor nieuwe verhoudingen tussen culturele organisaties en het publiek. Door de toepassing van nieuwe, interactieve online communicatievormen verandert het speelveld van de culturele sector. Daarbij horen trefwoorden als: authentiek, interactief en pop-up. Culturele organisaties staan voor de uitdaging in te spelen op deze nieuwe online werkelijkheid en moeten zich opnieuw gaan verhouden tot het publiek.

Een steeds groter wordend deel van de jongeren bezoekt bovendien liever theater op locatie, in de wijken of op festivals. Omgekeerd maken festivals van dezelfde trend gebruik door nauwer samen te werken met nieuwe podia. Zoals het Holland Festival dat zijn locaties uitbreidde en voorstellingen programmeerde in onder andere Podium Mozaïek in Bos en Lommer en het Vluchtgebouw in Slotermeer.

Overheid signaleert ontwikkelingen, maar neemt niet het voortouw

Inmiddels zien gemeenten en provincies dat burgers zich anders gaan gedragen; andere eisen stellen aan het culturele aanbod. Ook wil Minister Jet Bussemaker van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een verbinding tussen kunst, cultuur en

samenleving. Ze juicht nadrukkelijk projecten toe waarin maatschappelijke organisaties, de creatieve industrie en de wetenschap elkaar treffen. Deze houding is belangrijk, maar net zo belangrijk is het stellen van concrete doelen en het financieren van de projecten die daaruit volgen.

Oplossingen: nieuwe verbindingen zoeken, bekrachtigen en financieren

Volgens mij betekenen deze ontwikkelingen dat we moeten gaan doen waar wij goed in zijn als klein handelsland. Al eeuwen hebben wij ons gericht op nieuwe gebieden ontginnen en verbindingen leggen tussen culturen. Angstig terug kruipen in een hol, is daarbij nooit een optie geweest. Wel kunnen we moedig, wellicht bevend, op zoek gaan naar nieuwe verbindingen. Onszelf openen voor nieuwe ervaringen en inspirerende ontmoetingen. Alleen dan kunnen we voorkomen dat er een nieuwe verzuiling ontstaat. Dat een gesubsidieerde, blanke 'cultuurzuil' geheel los komt te staan van een ongesubsidieerde, diverse cultuurzuil.

Bevrijd culturen uit gestolde etnische hokjes, dan verrijken we samen tradities

Voor de stap van het culturele aanbod nu naar dat van morgen, moeten we dus een plek geven aan de verschillen. De schijnbaar onoverbrugbare tegenstellingen gaan samenbrengen via een zoektocht naar gemeenschappelijke waarden. En soms door juist creatieve wrijving te veroorzaken. Door diezelfde waarden niet alleen te koesteren maar ook het lef te hebben om ze steeds weer kritisch te benaderen. Daarvoor moeten we ophouden met te denken vanuit gestolde etnische hokjes. Erkennen dat mensen meervoudige identiteiten hebben. De nieuwe generatie makers kan ons daarbij helpen. Zij kunnen nieuwe piketpaaltjes slaan. Zij zijn als geen ander in staat om de West-Europese

(kunst)tradities en daarmee de bestaande canon te vitaliseren. Kunst bestaat immers bij de gratie van de vermenging en botsing. Tradities blijven alleen leven als ze steeds weer opnieuw van adem worden voorzien.

Dit vraagt van kunstinstellingen om nieuwkomers van financiële 'zuurstof' te voorzien. Op dit moment gaat het grootste deel van de kunstbudgetten echter naar bestaande organisaties. Hierdoor is er weinig (financiële) ruimte voor vernieuwing. Dit maakt het moeilijk voor nieuwkomers om ertussen te komen. Terwijl zij die ruimte moeten krijgen. Niet alleen via incidentele projectsubsidies, maar structureel. Dit betekent afwijken van het huidige cultuurbeleid, waarin verschillen worden weggemoffeld óf uitvergroet. Ook cultuurmanagers, fondsmedewerkers en commissieleden moeten hier oog voor krijgen. Gaan kijken welke makers verschillen kunnen slechten en daarbij bijvoorbeeld via nieuwmakersregelingen ondersteuning kunnen gebruiken.

Nieuwe verbindingen leggen dankzij ordenende werking netwerksamenleving

Daarbij moeten we nadrukkelijker inspelen op nieuwe manieren om het publiek te betrekken. Dat betekent hernieuwd nadenken over hoe wij nieuwe verbindingen kunnen leggen tussen wijkgerichte, stedelijke en landelijke instellingen. Er ontstaan op deze drie niveaus nieuwe verbindingen. Nu moeten we ontdekken hoe we een brug slaan naar publiek dat bestaat uit deze verschillende community's.

Ondertussen ontstaat er ruimte voor het opbouwen en onderhouden van netwerken. Een deel van het publiek van culturele instellingen is 'honkvast', maar een steeds groter deel van het nieuwe publiek is bereid om te reizen voor producties waarin zij zich herkennen. Deze nieuwe community's zijn in

mijn optiek van levensbelang voor de continuïteit van culturele ondernemingen. Maar ze zijn nu niet inzichtelijk. Adressenbestanden en netwerken worden niet gedeeld. Ook kan een veelheid van netwerken onoverzichtelijk en chaotisch overkomen. En burgers verwachten van ons, van diegenen die het beleid maken, dat we orde scheppen in die chaos. Nieuwe fluïde netwerken zijn echter niet de oorzaak van complexiteit, maar het antwoord erop. Marketeers zouden hier meer rekening mee moeten houden. In een netwerksamenleving kunnen namelijk nieuwe vormen van sociale ordening ontstaan.

Geld nodig voor nieuwe makers én artistieke tussenpersonen

We moeten daarnaast af van de oude gedachte dat mensen die een keer bevangen worden door een opvoering, automatisch vaker naar een andere voorstelling in hetzelfde theater zullen gaan. Kunst- en culturele instellingen moeten individuen en gemeenschappen willen bereiken die maar één keer per jaar naar het theater of naar een museum gaan. Of die alleen maar naar bepaalde voorstellingen gaan die dicht bij hun eigen community staan. Dat komt erop neer dat we bezoekers steeds weer opnieuw moeten bereiken.

Dat betekent allereerst dat er geld vrijgemaakt moet worden voor makers die dit nieuwe aanbod kunnen verzorgen. Tegelijkertijd moet er geïnvesteerd worden in duiding en het creëren van de juiste context en atmosfeer. Zoals eerder gezegd zoeken mensen naar authentieke ervaringen. Op zo'n moment komen mensen in beeld die ik voor het gemak de 'huwelijksbemiddelaars' noem. Dat kunnen gastcuratoren zijn in musea of gastprogrammeurs, die tijdens een festival een onderdeel programmeren. Denk aan het programma *Tori* (Surinaams voor verhaal) van RIGHTABOUTNOW INC. Samen met de Tolhuistuin in Amsterdam presenteren zij

iedere tweede zondag een programma met een hoofdgast die zijn of haar eigen netwerk meebrengt en de programmering mede mag vormgeven.

Er zal ook veel meer vraaggericht gewerkt moeten worden en soms getornd moeten worden aan bestaande smaakoorden. Dat is niet altijd even makkelijk, maar ook niet onmogelijk. De wijkjury's van Adelheid Roosen laten bijvoorbeeld zien hoe dit in de praktijk vorm kan krijgen. Zo'n vijf jaar geleden stelde deze markante theatermaakster een wijkjury samen bestaande uit vrouwen uit verschillende culturen wonend in de Amsterdamse wijken. Ze bezocht met deze vrouwen drie keer per maand een theatervoorstelling waarna ze een selectie maakten voor het Nederlands Theaterfestival. Een van de geselecteerde voorstellingen kwam vervolgens in het programma van het festival. Daarnaast zijn er initiatieven zoals *We are public*, waarvan je voor 15 euro per maand lid kunt worden. Vervolgens kun je een groot aantal geselecteerde voorstellingen, concerten, films en exposities bezoeken. Zo zijn er nog veel meer mogelijkheden, die vaak onbenut blijven, om een nieuw publiek aan te spreken. Hierbij denk ik aan de urban curators (maker én tussenpersoon) en de cultuurcoaches. Dit zijn bemiddelaars die letterlijk en figuurlijk een nieuw publiek aanspreken en verbindingen kunnen leggen, maar die nu nauwelijks gefinancierd worden.

Er zijn in Nederland honderden zo niet duizenden mensen die als gastcurator of als gastprogrammeur kunnen meedenken over de programmering van randprogramma's in musea of (film)theaters, bij hen om de hoek of in de stad. Allemaal personen die zich graag willen inzetten maar nu niet worden gevraagd. Vaak met een (onterechte) angst dat de kwaliteit van het aanbod onder druk zal komen te staan. Het is tijd om deze

tussenpersonen bloedserieus te nemen en het werken met personen buiten de eigen organisatie als een vorm van broodnodige research en development te zien.

Concrete doelen en plannen nodig

Onze verantwoordelijkheid voor deze verandering start niet morgen maar nu. Veel is al wegbezuinigd of wordt nog wegbezuinigd. Of het nou gaat om theater, film, beeldende kunst of muziek. De verwachting is dat de overheid in de komende decennia een steeds kleinere rol speelt in de financiële ondersteuning van cultuur. Daarnaast buitelt iedereen over elkaar heen wanneer we het hebben over identiteitsvraagstukken. Als we deze negatieve ontwikkeling willen kenteren, moeten we zoeken naar een herwaardering. Een herwaardering waarbij we niet alleen kijken naar het verleden, maar ons vooral de vraag stellen 'waar willen we naar toe?' Een gezamenlijke urgentie creëren zoals dat in mondiale hot issues zoals klimaatproblematiek gebeurt. Voor de gezamenlijke oriëntatie op en oplossing van het klimaatprobleem is een top belegd. Hierin zijn concrete afspraken en doelen gesteld over bijvoorbeeld uitstoot van koolstofdioxide. Daarnaast is er een tijdspad uitgestippeld. Ook de kunstensector moet op die manier gezamenlijk vergezichten gaan schetsen en de verantwoordelijkheid nemen om doelen te halen. Een vergezicht met heldere doelstellingen, een tijdspad en daarbij behorende budgetten.

Goed voorbeeld: the creative case for diversity

'The Arts Council England' geeft een goed voorbeeld van hoe zoiets aangepakt kan worden. Onder de noemer *The creative case for diversity* stelt de Arts Council 8,5 miljoen pond aan stimuleringsmaatregelen beschikbaar om haar doelen op het terrein van de culturele diversiteit te realiseren. Het

geheel gaat gepaard met een heldere uitleg over het hoe en waarom en hoe men dit denkt te kunnen bereiken. Via verschillende programma's wordt het geld verdeeld, niet alleen onder makers en podia, maar ook voor de financiering van tussenpersonen en instellingen die in staat zijn om nieuwe verbindingen te leggen.

Het Verenigd Koninkrijk is natuurlijk niet een-op-een te vergelijken met de Nederlandse kunstensector. Toch hoeft dat niet te betekenen dat wij op onze handen moeten zitten. Onze landelijke overheid kan de condities scheppen en het vraagstuk nog nadrukkelijker agenderen. Vervolgens is het aan de fondsen, de lagere overheden en het veld om te zeggen: 'Dit onderwerp vinden we zo belangrijk, dat wij in de komende vier jaren een gericht aantal initiatieven gaan ondersteunen om dat nieuwe publiek te bereiken.' Deze vraag leggen we niet buiten de kunstensector, zoals dat in het verleden wel eens gebeurde, maar in het hart van diezelfde kunstensector. Alleen dan komen we tot een vitale vernieuwing en tot gemeenschappelijkheid. Niet omdat het politiek wenselijk is, maar omdat het artistiek wenselijk is. Omdat wij anders als samenleving uit elkaar dreigen te vallen in een nieuwe verzuilde samenleving. Terwijl wij elkaar juist zo hard nodig hebben.

Onze inspiratie: een nieuwe generatie makers

De nieuwe generatie cultureel diverse kunstenaars kan ons helpen om anders te kijken. Van hoe wij naar iets kijken, naar de manier waarop wij het ook hadden kunnen zien. Hoe een gedachte kan veranderen in beeld, tot iets tastbaars. Deze generatie maakt theater vaak vanuit een interculturele achtergrond. Een achtergrond die veel beter aansluit op de ervaringen en perspectieven van de nieuwe publieksgroepen; een publiek dat ook steeds vaker intercultureel van aard is. Zij kunnen de huidige tijd beter duiden.

Hoe het dertig jaar geleden begon

Inmiddels kunnen we al spreken van drie generaties cultureel diverse makers die het Nederlandse landschap hebben verrijkt. Het fundament daarvoor is al drie decennia terug gelegd door theatergezelschappen zoals Rast, Cosmic, Made in da Shade en De Nieuw Amsterdam. Met bevlogen pioniers als Norman de Palm, Rufus Collins, Henk Tjon, Saban Ol, Celil Toksöz, John Leerdam, Sabri Saad el Hamus en Alida Neslo.

'Tweede' generatie werkt met context- en cultuuroverstijgende thema's

In de slipstream van deze wegbereiders is een nieuwe generatie van veertigers opgestaan. Een generatie die met veel succes een nieuw grootstedelijk publiek trekt. Denk aan Raymi Sambo, Mohamed Azaay, Jurgen Tjon a Fong, Nazmiye Oral en Jolande Spoel. De eerste generatie van makers vond nog inspiratie in thema's die direct een link hadden met het land van herkomst. Deze tweede generatie makers laat echter al jaren zien inspiratie te halen uit thema's die een nationale context of cultuur overstijgen. Deze makers spelen niet alleen met het land van herkomst en met Nederland. Ze laten zien dat de aanraking met andere culturen in de samenleving, in Nederland of in het buitenland, steeds vaker tot indringende vragen leidt over eigen perspectieven. Nasrdin Dchar heeft bovendien met het stuk *Oumi en Mijn vader de expat* laten zien dat hij grote zalen kan bespelen.

Het verbaast mij daarom ook niet dat Hein Janssen van de Volkskrant onder de indruk was van *Niet meer zonder jou*. Hij constateerde: 'Hun eerlijke, soms pijnlijke verhalen werken in die zin beter dan fictieve toneelstukken als *Comfortzone* (Orkater/Via Berlin) en *De Gouden Draak* (Nationale Toneel) die indirect over vluchtelingen gaan, maar zijn geschreven vanuit westers perspectief.'

Nieuwe generatie ontstijgt oude etnische categorieën

En zo staat een hele nieuwe generatie jonge theatermakers te trappelen om het podium te betreden. Denk maar aan makers als Melih Gencboyaci, Eran Ben-Michaël, Sadettin Kirmiziyüz en Ilrish Kensenhuis. Of aan multitalenten als Khadija Massaoudi en Meral Polat. Zij draaien de rollen om. Wie een keer de Marokkaanse Massaoudi in het Turks heeft horen zingen en de Turks-Koerdische Polat in het Arabisch of Italiaans weet dat de oude etnische gestolde categorieën niet meer relevant zijn. Dit zijn de mensen die letterlijk en figuurlijk over grenzen gaan en niet vastgepind willen worden in een etnisch keurslijf. Een ander voorbeeld zijn The Brothers Timisela – ook in het echte leven broers. Zij veroverden de Nederlandse theaters met *Het Geheim van de Gebroeders Timisela*. Overal in het land, ook in de Stadsschouwburg Amsterdam, zaten de zalen vol. Zij kozen ervoor om in eerste instantie niet afhankelijk te zijn van subsidies, zodat ze hun eigen artistieke koers konden bepalen.

Wrijving tovert nieuwe wegen tevoorschijn

Culturele diversiteit gaat dus niet over etnische keurslijven of een rigide voorkeursbeleid met nadruk op quota's. In mijn optiek gaat diversiteit over bijvoorbeeld de creatieve wrijving tussen schrijfster Maria Goos en acteur Nasrdin Dchar. In 2007 speelde Nasrdin de rol van gastarbeider Mohammed in de eerste twee delen van *De Geschiedenis van de Familie Avenir*, een theater-vierluik door Maria Goos. In het derde deel blijkt Mohammed opeens een dief. Dat ging er bij Nasrdin gewoon niet in. Hij schreef Goos een brief en stapte uit de voorstelling. Goos respecteerde zijn beslissing en zei meteen: 'Over deze problematiek gaan we iets maken.' Dat werd *Oumi* ('mijn moeder' in het Marokkaans), de monoloog waarmee Dchar

In het stuk *Schijn* van Likeminds bleek het een gouden zet om de bevlogene schrijver Don Duyns te combineren met het talent van acteur Fahds Larhzaoui en regisseur Floris van Delft. Ook *Nobody Home*, geregisseerd door Daria Bukvic met als coach Eric de Vroedt, werd meteen al na de première een ongekend succes in de Nederlandse theaters. In het stuk worden clichés gepareerd en worden op ogenschijnlijk luchthartige wijze vluchtgeschiedenissen bij elkaar gebracht. De acteurs en regisseuse weten waar ze het over hebben. Zij waren ooit vluchteling en vertellen hun eigen, persoonlijke verhaal.

Nieuwe generatie heeft niks met oude structuren

De inspiratie van de nieuwe generatie makers komt net zo vaak van de straat als uit boeken of van peers op de theaterschool. Dit is de postproductiehuisgeneratie; wars van vaste structuren. Het merendeel heeft niet eens het kunstvakonderwijstraject doorlopen dat tien jaar geleden zo regulier was. Ze boeken succes en er is steeds meer publiek voor hun voorstellingen. Een gemengd publiek dat hun verhalen herkent. Initiatieven zoals het Zina platform, Podium Mozaïek, de Tolhuistuin of het Bijlmerparktheater bieden hen een springplank om zich verder te ontwikkelen én ze komen daar thuis. Ze worden er niet ingekaderd en vastgelegd, zoals andere theaters dat met hun huisgezelschappen soms wel doen. Daarvoor zijn de kunstenaars van de nieuwe tijd te mobiel: hun werk en karakter zijn van nature weinig honkvast.

Deze nieuwe grootstedelijke generatie laat zich ook niet meer zo makkelijk labelen als allochtoon en is voor de duvel niet bang. Schrijver Chris Keulemans verwoordde het eerder dit jaar krachtig in zijn artikel *White Privilege; Aantekeningen van een ervaringsdeskundige* in de Groene Amsterdammer: 'De huidige generatie jonge professionals hebben er genoeg van. Ze

hebben genoeg van de smoesjes, de onuitgesproken uitsluitingsmechanismes, de verontschuldigingen waarmee iemand zich persoonlijk van racisme wil vrijpleiten zonder aan het systeem zelf iets te doen. Het lelijke gezicht van white privilege heet institutioneel racisme. En dat is een luxe die Nederland zich eigenlijk niet meer kan veroorloven.'

De opdracht van de nieuwe generatie: blijven kijken, dromen en vernieuwen

De nieuwe generatie geeft ons de opdracht mee om te blijven kijken en te blijven dromen. De instituties staan voor dezelfde opgave. We moeten bouwen aan nieuwe gemeenschappelijke huizen. Misschien geen bakstenen theaters maar theaters die voortdurend in beweging zijn, voortdurend aan het transformeren zijn, voortdurend op zoek gaan naar zichzelf.

Oude vormen moeten worden losgelaten – soms zelfs voordat duidelijk is wat de nieuwe zullen zijn. (Daria Bukvic state of art, Nieuwjaarsreceptie AFK 2016)

Onze opgave: via cultuur verbinding in een verdeelde samenleving

De Raad voor Cultuur heeft in zijn advies *Meedoen is de kunst* (2014) aangegeven dat een actieve cultuurparticipatie bijdraagt aan de leefbaarheid in Nederland. Hoe meer mensen zich creatief en enthousiast wijden aan kunst en erfgoed en hoe prettiger ze zich voelen in de samenleving, hoe meer zij zich verbinden met die samenleving. Deze samenleving kent fundamentele sociale, economische en culturele verschillen. Verschillen die op het toneel van ons cultuurbeleid mogen verschijnen. Zodat de identiteit van de allochtone én autochtone Nederlander niet verder versplinterd. Uiteenvalt. Cultuur is een essentieel onderdeel

in het aanpakken van deze maatschappelijke opgave.

Ik denk dat we vanuit deze urgentie, ondanks de verschillen die er zijn, moeten zoeken naar een gemeenschappelijk belang. Zoals de opstellers van het manifest *Samen1* lieten zien tijdens een demonstratie in Amsterdam. Nasrdin Dchar bedacht *Samen1*, omdat hij zich stoorde aan hoe we met elkaar omgaan in Nederland. Hij plaatste een bericht op Facebook, stuurde een mail naar een paar vrienden en ineens was *Samen1* geboren. Volgens Dchar leven we allemaal in hetzelfde land, maar het gegeneraliseer en gepolariseer belemmert ons. Verhindert dat we elkaar omarmen en een gezamenlijke toekomst creëren. Daarom strijdt hij voor positiviteit en verbinding in plaats van elkaar tegenspreken en de verschillen benadrukken.

Het harde, soms onverzoenlijke maatschappelijke klimaat van nu kan ook wel wat liefde gebruiken. Net als de steen uit de voorstelling Niet meer zonder jou doet integreren pijn - en dat 'au' geldt voor beide kanten. Diversiteit in de gesubsidieerde sector blijft een dode letter zolang er geen ruimte komt voor andere ideeën over wat kunst is. Over welke verhalen we willen vertellen, aan wie en op welke manier. Of we het nou leuk vinden of niet. We moeten allemaal leren om te leven in een omgeving die zich steeds meer kenmerkt door schizofrenie. Een omgeving waarin we soms thuis zijn, maar waarvan we ons soms ook mijlenver verwijderd voelen. Waarin het begrip thuis geen gegeven meer is, maar steeds aan de hand van conversaties wordt uitgevonden.

Voor een cultuuraanbieder is het publiek zijn bestaansrecht, dus moet hij het publiek zo goed mogelijk in kaart brengen en bereiken. Kunst die gedragen wil worden door de omgeving waarin zij zich toont, zou bereid moeten zijn deze omgeving ook toe te laten in

haar keuzes. Daarbij pleit ik niet voor een nog sterkere popularisering van de kunst. Wat ik propageer is een gedegen visie die de theaters, musea, kunstinstellingen en kunstenaars dwingt om naar buiten te treden. Om de samenleving in te gaan, te zien wat daar werkelijk speelt en zich daarbij

kwetsbaar op te stellen. Niet consolideren, maar nadrukkelijker vooruitkijken. Zonder politiek correcte intenties, maar vanuit nietsontziende noodzaak.

Özkan Gölpinar